

Józef Olejniczak

Zbiory związane z tradycją trzeciomajową w Muzeum Staszica

Niepodległość i Pamięć 7/1 (16), 175-182

2000

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Józef Olejniczak

Zbiory związane z tradycją trzeciomajową w Muzeum Staszica

Muzeum Stanisława Staszica w Pile jest muzeum biograficznym gromadzącym przede wszystkim staszyciana, tj. muzealia bezpośrednio lub tylko pośrednio związane z osobą Staszica. Nie sposób jednak pokazać postaci znakomitego pilanina wyrwanego z kontekstu epoki, w której żył i działał. Muzeum Staszica gromadzi więc również muzealia ilustrujące epokę autora *Uwag nad życiem Jana Zamoyskiego*: wizerunki postaci, sceny historyczne, widoki miast i zabytków architektury, medale, drobne pamiątki, druki. W tej właśnie grupie muzealiów są też obiekty, nieliczne wprawdzie, związane z tradycją trzeciomajową.

Staszic powszechnie jest uważany za współtwórcę - pośrednio oczywiście - Konstytucji 3 Maja jako autor *Uwag nad życiem Jana Zamoyskiego* (1787) i *Przestróg dla Polski* (1790), poprzez które oddziaływał na stan opinii publicznej przed i w trakcie obrad Sejmu Czteroletniego. Sam był zresztą naocznym świadkiem jego obrad aż do końca grudnia 1789 r. Z początkiem kwietnia 1790 r. wyjechał z rodziną ekskanclerza Andrzeja Zamoyskiego za granicę, w trwającą blisko dwa lata podróż do Austrii i Włoch. W dniu 3 maja 1791 r. przebywał w Rzymie, a o uchwaleniu konstytucji dowiedział się będąc we Florencji w dniu 24 maja - w *Dzienniku podróży* zanotował wtedy:

Konstytucje polskie wielkie wrażenie uczyniły tu na wszystkich, z którymi tylko mówiłem. Później, w epoce Księstwa Warszawskiego, mówił i pisał o pamiętnej epoce konstytucyjnego sejmku; dniu wiecznej pamięci trzecim maja; wielkopomnym w historii naszego narodu sejmie konstytucyjnym.

W zbiorach Muzeum Staszica jest kilka druków sejmowych, są ustawy, np. Prawo pod tytułem: *Miasta nasze królewskie wolne w państwach Rzeczypospolitej uchwalone dnia 18 kwietnia roku 1791* (Warszawa, "Drukarnia Uprzywilejowana Michała Grölla"), *Urządzenie wewnętrzne Miast Wolnych Rzeczypospolitej w Koronie i w Wielkim Księstwie Litewskim. Prawo uchwalone dnia 24 czerwca roku 1791* (Warszawa); są mowy sejmowe, np. *Głos Jaśnie Wielmożnego Jmci Pana Zakrzewskiego, stolnika i posta województwa poznańskiego. Dnia 7 października roku 1790 miany czy Głos Jego Królewskiej Mci dnia 21 maja roku 1792*, a także *Zbior mow i pism niektórych w czasie seymu stanów skonfederowanych roku 1788*, tom II (Wilno, "w Drukarni J.K.Mci przy Akademji"); są też przykłady publicystyki z tamtych lat, np. *Seweryna Rzewuskiego hetmana polnego koronnego o sukcesyi tronu w Polsce rzecz krótka*

(1791), *Jarosza Kutasińskiego herbu Dęboróg szlachcica łukowskiego, uwagi nad stanem nieszlacheckim w Polsce. Roku 1790.*

Powrót Staszica do kraju, w grudniu 1791, zbiegł się z dłuższą przerwą w obradach sejmu, która trwała do 15 marca 1792 r. W Warszawie pojawił się wraz z wdową po ekskanclerzu (Andrzej Zamoyski zmarł w lutym 1792) w kwietniu 1792 r., by uczestniczyć w majowych, uroczystych obchodach pierwszej rocznicy uchwalenia Konstytucji 3 Maja.

Zapoczątkowaną wtedy tradycję obchodów trzeciomajowych dokumentuje w zbiorach Muzeum Staszica rzadki druk pt. *Traduction de l'ordre, de la marche /et/ des cérémonies prescrites pour l'aniversaire de la Constitution du 3 Mai 1791* (dodatek do "Gazety Warszawskiej", prawdopodobnie do nr 36 z dnia 5 maja 1792 - tekst równoległy w j. polskim i francuskim, in 4° s. 14). Druk będący szczegółowym scenariuszem uroczystości obchodów pierwszej rocznicy uchwalenia konstytucji jest datowany w Warszawie 20 kwietnia 1792 r., a podpisany przez marszałków Michała W. Mniszcha, Ignacego Potockiego i Kazimierza Raczyńskiego.

W zakresie ikonografii, staszicowski wątek tradycji trzeciomajowej reprezentują w zbiorach pilskiego muzeum biograficznego dwie grafiki będące reprodukcjami dwóch obrazów Jana Matejki: *Konstytucja 3 Maja* (akwaforta Feliksa Jasińskiego z 1892 r.) oraz *Konstytucja 3 Maja - Sejm Czteroletni - Komisja Edukacyjna - Rozbiory* z cyklu *Dzieje cywilizacji w Polsce* (chromolitografia z drugiego zeszytu wydawnictwa Towarzystwa Zachęty Sztuk Pięknych w Warszawie w roku 1912 - imp. J. Löwy). Na obu obrazach sportretowany jest również Staszic: w pierwszym stąpa obok Andrzeja Zamoyskiego w pochodzie zmierzającym za królem do katedry, w drugim, będącym matejkowską wizją epoki stanisławowskiej, jest znowu obok Andrzeja Zamoyskiego - obaj są pokazani w trakcie rozmowy o konstytucji, której tekst A. Zamoyski ma w ręce.

Wśród ikonografii jest w zbiorach Muzeum Staszica również komplet rycin (i tekstów) składających się na zbiór wizerunków pt. *Portrety wstawionych Polaków*. Publikacja ta, będąca jedną z pierwszych prób stworzenia "polskiego Panteonu", objęła również twórców Konstytucji 3 Maja, m.in. St. Małachowskiego, Ignacego i St. Potockich, K.N. Sapiechę, H. Kołłątaję, ks. Czartoryskiego, J.U. Niemcewicza; w gronie sportretowanych jest także Staszic. Portrety drukowane pod patronatem Warszawskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk, były wspólnym dziełem Walentego Śliwickiego, malarza i litografa, oraz hr. Aleksandra Chodkiewicza, właściciela litografii i zarazem autora życiorysów "wstawionych Polaków".

Podobny w charakterze, choć późniejszy i zawierający tylko reprodukcje rycin, jest *Album portretów, rycin i widoków odnoszących się do Konstytucji 3 Maja*, zebrany i wydany przez Kazimierza Bartoszewicza (Kraków 1892). Publikacja zawiera 43 ilustracje z portretami osób, medali, druków.

Pośród medali zebranych w Muzeum Staszica bezpośredni związek z tradycją trzeciomajową mają dwa obiekty. Na awersie jednego z nich jest napis: "NIECH POKOLENIA POKOLENIOM PODAJĄ PAMIĄTKĘ DNIA TEGO 3go MAJA 1791/ 3go MAJA 1891", na rewersie jest tarcza herbowa z godłem Korony i Litwy (brąz, 27 mm). Drugi z medali został wydany w 1986 r. przez MK SD w Białymstoku na awersie ma wizerunek Staszica oraz podobną kartę z tytułem: USTAWA RZĄDOWA 3 MAJA 1791, na rewersie jest godło Stronnictwa Demokratycznego i napis: PATRIOTYZM DEMOKRACJA POSTĘP MK SD BIAŁYSTOK 1946 1986 (proj. W. Bogusławski, wyk. R. Murawski w Ciechanowcu - brąz, 83 mm).

Tradycję trzeciomajową w zbiorach Muzeum Staszica dokumentują też dwa drobne druczki. Pierwszy z nich to program popularnych odczytów z 1916 r. z nagłówkiem: "Staraniem Komitetu Obchodu Rocznicy Konstytucji 3-go Maja 1791 r. odbędą się odczyty popularne (...) w dniu 3 maja 1916 roku we środę" (Warszawa), zawierający nazwiska 96 prelegentów (1 karta, druk dwustronny, 31 x 15 cm). Drugim jest kolorowa ulotka z wizerunkiem Staszica oraz napisem: NIECH ŻYJE 3 MAJ (sygn. "Zakł. Graf. STYL Kraków", bez daty, 14,7 x 10,6 cm).

Również w bibliotece muzeum, pośród licznych druków dokumentujących tradycję staszicowską są takie, które należą jednocześnie do tradycji trzeciomajowej. Jest to przede wszystkim księga pamiątkowa wydana nakładem Towarzystwa "Staszyc" w Poznaniu: *Trzeci Maj. Ku uczczeniu setnej rocznicy Konstytucji Trzeciego Maja 1791-1891* (Poznań 1891, s. 191, il., 21 cm). Po stronie tytułowej wydrukowano dedykację: "Pamięci Twórców Wielkopomnego Dzieła Konstytucji Trzeciego Maja, Szermierzy Idei Wolności, Równości i Braterstwa, Przewodników Politycznego Odrodzenia Narodu, Gorących Ojczyzny Miłośników". Obok przedrukowanego tekstu konstytucji, książka zawiera wiersze, pieśni, życiorysy (z portretami) i relacje nawiązujące do dnia 3 maja 1791 r. Podobna w charakterze jest popularna monografia pt. *O sejmie czteroletnim* pióra Augusta Sokolowskiego, która wyszła we Lwowie w 1891 r. nakładem tamtejszego Towarzystwa imienia Stanisława Staszica. Przypomnienie sylwetek głównych twórców konstytucji (Kołłątaja, Małachowskiego, I. Potockiego, Deckerta i Staszica) miało - w intencji wydawców - zagrzewać Polaków "do dalszej wytrwałej pracy nad utrzymaniem i dalszym rozwojem żywotności narodu polskiego", służyć też miało za wzór "do naśladowania naszej polskiej młodzieży". We wstępie wydawcy napisali też: *My tutaj święcąc uroczyste stuletnią rocznicę konstytucji 3. maja z roku 1791, pamiętamy o Koronie, Litwie i Rusi; pamiętamy o braciach w Sybirze, na Kaukazie, pamiętamy o braciach, którzy jęczą w lochach cytadeli warszawskiej, i którzy za miłość Ojczyzny wygnani z Polski, żyją na tułactwie, rozrzućeni po całej kuli ziemskiej! W tym dniu uroczystości narodowej czcimy popioły wszystkich patriotek i patriotów, którzy w obronie Polski polegli lub zamordowani zostali po uchwaleniu konstytucji 3. maja.*

Z książek nawiązujących do tradycji trzeciomajowej Muzeum Staszica posiada jeszcze m.in. L. Wegnera, *Dzieje dnia trzeciego i piątego maja 1791* (Poznań 1865, nakł. PTPN), *Księgę pamiątkową setnej rocznicy ustanowienia Konstytucji 3 Maja* (zebrał i wydał K. Bartoszewicz, tom 1-2, Kraków 1891), *Trzeci Maj. Z dodatkiem "Katechizmu narodowego"* (Warszawa, "nakładem Gebethnera i Wolffa w 125-tą rocznicę w maju 1916"), J. Godowskiego, *Konstytucja Trzeciego Maja. W stopięćdziesięciolecie powstania* (Glasgow 1941, Książnica Polska).

TRADUCTION

*De l'ordre, de la marche & des cérémonies prescrites pour
l'Anniversaire de la Constitution du 3 Mai 1791.*

MARSZALKOWIE NARODOWI. LES MARECHAUX NATIONAUX.

Z Obowiązku urzędowania, i zlecenia Prawa, poniżej co do słowa wypisanego, iak przez wydane pod Dniem 18. Marca Roku bieżącego Obwiezzenie, uwiadomili JJ. OO. JJ. WW. Delegowanych z Woiewodztw, Ziem, i Powiatów, ku oświadczeniu J. K. Mci P. M. winnego holdu, oraz zleconych życzeń przez Lauda z ostatnich Seymików przyślanych; aby ziechali do Miasta Rezydencyi J. K. Mci Warszawy, na dzień 3. Maja Roku bieżącego, celem dopełnienia włożonych na NICH przez Współ-Braci obowiązków; tak przepisany do tey Uroczystości stosowny obrządek, do powszechney podają wiadomości.

WYZNACZENIE CZASU.

Na przyjęcie Delegacyi od Woiewodztw, Ziem i Powiatów, tudzież dopełnienie Votum w Złożeniu Kościoła Opatrzności. Prawo dnia 15 Marca Roku 1792 przyjęte. „Gdy z największą poctechą odbieramy wiadomość iż Woiewodztwa, Ziemie i Powiaty, tak przez Delegacye osobne do Nas Króla i Stanów Seymujących, iako też przez Posłów, Iwoich pragną oświadczyć rzetelnie i kontekstowanie z Nowey Ustawy Rządu na dniu 3cim Maja

F EN vertu des fonctions de leurs charges & conformément à la loi, ci-dessous littéralement rapportée, comme aussi en vertu du règlement publié le 18 mars de l'année courante, ayant annoncé à Mrs les délégués des palatinats, terres & districts, concernant la prestation de l'hommage dû à S. M. & en même tems l'offre des vœux prescrits par les procès verbaux des dernières assemblées provinciales, de se rendre à V. rsovie, résidence de S. M. le 3eme jour de mai de la présente année afin de remplir les obligations dont ils sont chargés par leurs concitoyens; donnent en conséquence au public le cérémoniel prescrit pour cette solemnité.

D E' C R E T

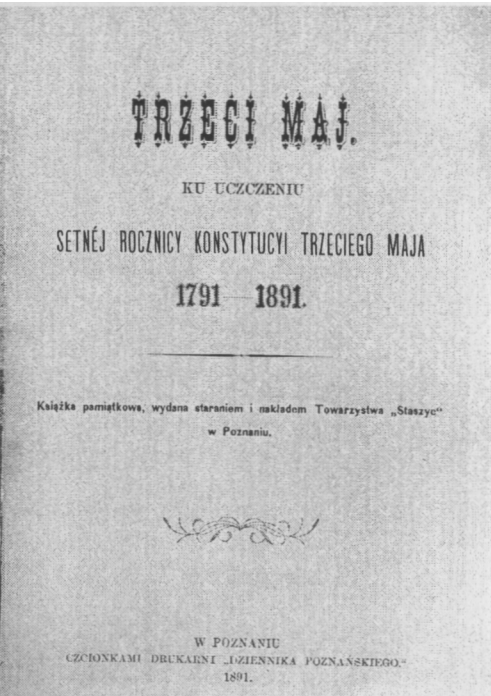
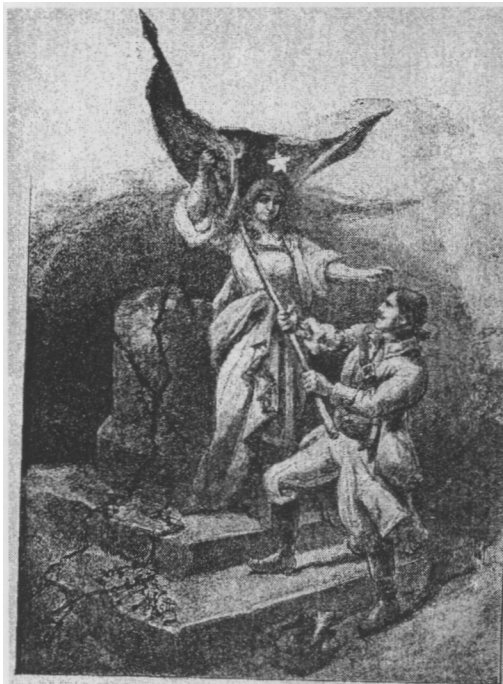
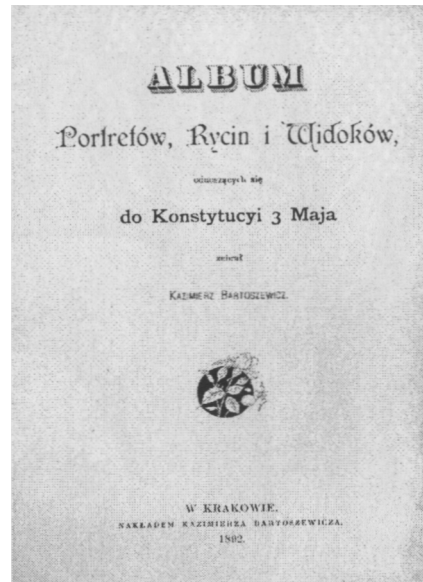
Prescrivant le jour pour la réception des délégués des palatinats, terres & districts & pour l'accomplissement du vœu de construire un temple à la divine providence.

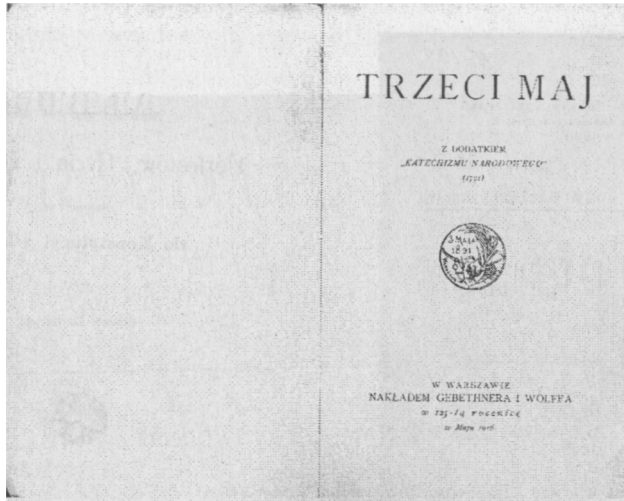
Porté le 15 mars de l'année 1792.

„Ayant appris avec la plus grande consolation que les palatinats, terres & districts désiroient témoigner, tant par des délégations particulières à nous Roi & Etats assemblés en diète. que par leurs nonces, leur satisfaction de la nouvelle forme de gou-

A

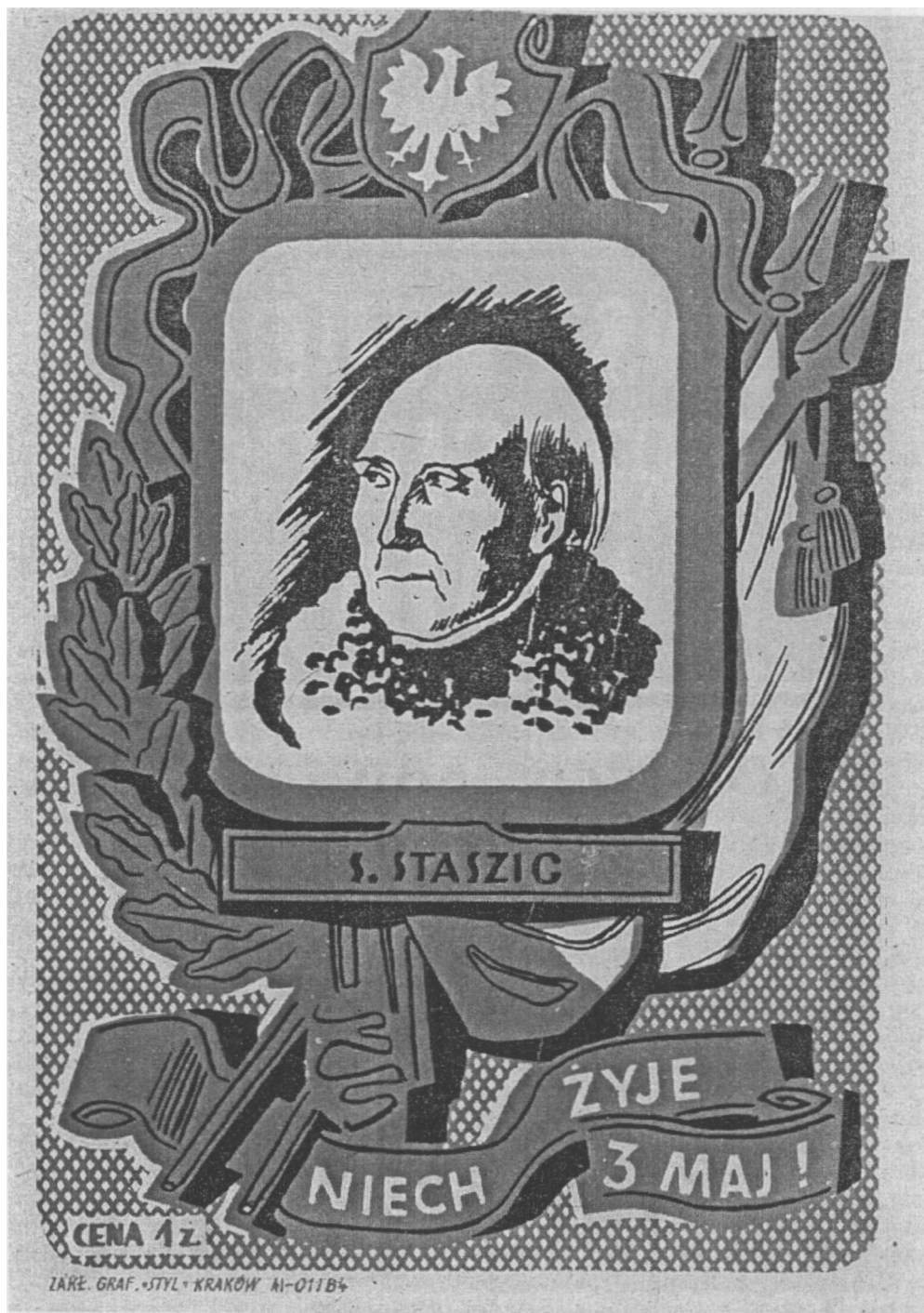
Dodatek do "Gazety Warszawskiej" z 5 maja 1792 r., zawierający scenariusz obchodów pierwszej rocznicy Konstytucji 3 Maja.

Staraniem Komitetu Obchodu Rocznicy Konstytucji 3-go Maja 1791 r.
odbędą się
ODCZYTY POPULARNE
O
KONSTYTUCYI 3-go MAJA 1791 R.
w dniu 3 Maja 1916 roku we Środę.

PRELEGENT	S A L A	Godz.
1) Józef Wasserzug	Uniwersytet ludowy, Obczna 4	5 pp.
2) Wacław Makowski	Tow. Hygieniczne, Karowa 51	"
3) Fr. Paschalski	„Elizeum", Karowa 18	"
4) W. Kamieniecki	Tow. Kred. Ziemi. Erywańska 1	8 pp.
5) W. Smoleński	Teatr Wielki	5 pp.
6) A. Janowski	Teatr Letni	"
7) Wacław Pokarz	Teatr Nowości	"
8) M. Handelman	Salę Redutowe	41 pp.
9) B. Hirsband	Tow. Dobroczynności	5 pp.
10) S. Bukowiecki	Rezsursa Obywatelska	"
11) E. Rappaport	Herman i Grossman Mazow. 16	"
12) M. Downarowicz	Ereta 10	"
13) A. Sopańkowiak	Wisłana 5	"
14) I. Kosmowska	Szkoła Sztuki Pięknych, Tamka	"
15) M. Barlicki	„Harmonia" Długa 30	"
16) L. Baranowski	Salę Stew. Kup. Pol. Szkol. 10	"
17) W. Sieroszewski	Filarmonja)	44 pp.
18) B. Lutomiński	Teatr Mały	"
19) S. Kempner	Mokotowska 75	"
20) L. Blumental (Blument)	Teatr Nowoczesny, Jasna 5	"
21) N. Hirsband (Hilista)	Teatr Polski	5 pp.
22) J. Gadomski	Kam. księży Mazowieckich	"
23) ka. S. Waszłowski	Katoliska 5	"
24) H. Radziejewski	Klub Wioslarzy, Foksal 10	51 pp.
25) T. Jaroszyński	Nowy Świat 45	"
26) M. Borkowski	Nowy Świat 2a	"
27) K. Grymiński	Nowy Świat 65	"
28) L. Abramowicz	Marszałkowska 118	"
29) K. Hoffman	" 118	"
30) S. Jantson	" 114	"
31) W. Makowski	Hoza 38	"
32) K. Tymoniewicz	Teatr Żydowski, Obozna	"
33) A. Debaki	Chmielna 9	"
34) A. Jaszynowski	Berga 1	5 pp.
35) A. Bogucki	Kino „Lira" w Mokotowie	"
36) Z. Kłoszyński	„Promenada" w Sielcach	"
37) C. Chorzeński	„Spółem" w Mokotowie	"
38) J. Iwaszkiewicz	Chłodna 11	"
39) H. Bołocwicz	Chłodna 12	"
40) Z. Makowiecki	Chłodna 29	"
41) S. Bojarska	Przyokopowa 21	"
42) C. Poznański	Wolska 8	"
43) J. Zakrzewski	Górczewska 11	"
44) T. Radliński	Płocka 2	"

Reprodukcje ze zbiorów Muzeum Stanisława Staszica w Pile.